

FRAZON ZSÓFIA

SZELLEMSZTRUKTÚRA ÉS KÉZÍRÁS

A HIÁNY, AZ ÜRESSÉG, A SZÖVEG ÉS AZ EMLÉKEZÉS MÚZEUMI TERE

TAhhoz, hogy a múzeumi kiállítótereket megértsük, fontos észrevenni a tárgyak és a formák közötti intellektuális és esztétikai kapcsolatokat, gondolati előzményeket, hatásokat és struktúrákat, amelyek kijelölik az értelmezés terét. A kiállítóterek a vizuális kultúra és a fordítási eljárások komplex mechanizmusai, amelyek egymástól roppant eltérő világokat is képesek megjeleníteni, az absztrakció legkülönfélébb módjait mozgósítani. Abban viszont különböznek egymástól, ahogy a látogatói gondolatoknak, az intellektuális és a formai megoldásoknak teret engednek.

Induljunk messziről! Egy 1956-ban készült fekete-fehér fotó, amin egy középkorú, bajszos és cvikkeres férfi ül egy kerti padon, és olvas. A lécvázás bútorok lába fehér, ahogy a kőfal mögött nyíló virágok is vakítóan fehérek. A ház, amelynek kertjében járunk, Kozma Lajos tervei alapján épült, a fotót Erich Lessing készítette, a padon ülő cvikkeres férfi pedig Nagy Imre. A Kozma-ház letisztult struktúrájának és modernista felületének alapeleme a fehér. Ugorjunk időben és térben! A Rákoskeresztúri új köztemető 301-es parcellájában 1992-ben felállított Jovánovics György alkotta Nagy Imre-emlékmű ugyancsak hófehér. A bútorok fehér kontúráját és a nyíló virágokat a fekete-fehér képen, a Kozma-ház és a Jovánovics-emlékmű fehérségét Rajk László fűzte össze (*Élet és Irodalom*, 2008/42., október 22.), az intellektuális és formai kapcsolatok pedig a Nagy Imre Emlékház 2008-ban megnyílt állandó kiállítására hatottak. Együtt dolgozott történész (Mink András) és építész (Rajk László), létrehozták az emlékház hiányra és ürességre épített fehér terét, amelyet mi, nézők, tekinthetünk szobornak, de még inkább olyan intellektuális emlékműnek, amelynek befogadása esztétikai és intellektuális nyitottságot, látást és gondolkodást igényel.

*létrehozták az
emlékház hiányra
és ürességre épített
fehér terét*

Az emlékház mint műfaj a személyes tárgy és a személyes élettér együttesére épül. Otthonosság és hitelesség, skanzenszerűség és autentikus élmény egyben. Érzéseket aktivál: a leggyakrabban a „mintha” érzést. Mintha itt lenne. Mintha épp most hagyta volna el a szobát. Mintha mindjárt megérkezne. Hiszen itt van minden, ami fontos neki. Az emlékházak főszereplői ereklyék és tanútárgyak, mégis nagyon erős a kompozíciók színpadiassága. Különös feszültség ez. A kompozíciók szinte mindig az elmesélhetőségre épülnek. A mesélők pedig maguk a tanútárgyak: az alkotó vagy a gondolkodó tolla, ceruzája, hamutálja, festőállványa,

kedvenc könyve, naplója, irattárcája, egy kép a családjáról, festményei vagy művei – amelyeket tulajdonosa megérintett. Az emlékház pedig az a tér, amely e történetek színpada: itt élt, itt alkotott, itt hangoztak el a nagy viták, ezen az ablakon süttött be a nap, amikor kitört a forradalom. Íróasztal, fülesfotel, lámpa, könyvespolc, szőnyeg, zsúrkocsi, estélyi ruha, kitüntetés, szerelmi ajándékok, szivarvágó, cipő, levelek és jegyzetek. Minden berendezhető, megnézhető és átélhető. Egykor és ma. Az elrendezés mindent indokol, mindent kontextusba állít. De valóban? Az elrendezés mindent indokol, és mindent kontextusba állít? A kérdés akkor válik izgalmassá, ha olyan emlékházban hangzik el, amelyben a fent leírt elrendezésre nem vagy csak nagyon korlátozottan nyílik lehetőség.

*az elrendezés
mindent indokol,
és mindent
kontextusba állít?*

¶ A budai Orsó utcai Nagy Imre Emlékház – eredeti koncepciója szerint – az autentikus tárgyak aurájának szinte teljes elhagyásával kapcsolódik az emlékházak otthonosságdiskurzusába: a „berendezés” erejét ugyanis a hiány formába öntése teremti meg. A hiány történeti adottság: Nagy Imre miniszterelnököt, a forradalom mártírját 1958-as kivégzése előtt teljes vagyonek Kobzásra ítélték. Így mára csak nagyon töredékes a személyes tárgyak archívuma. Akkor miben rejlik a ház és az elmesélhetőség ereje? Mi teremti meg az átélhetőséget? Ha nincs ereklye, miként válik zarándokhellyé egy emlékház? Ha a tárgyakkal előadott pontos rekonstrukcióra nincs lehetősége, akkor mi indítja el az emlékezetdiskurzust? A Nagy Imre Emlékház állandó kiállításának történésze a kézzel írott forrásokat, a látványtervező építész pedig az archeológiát és a kontextusteremtő szellemstruktúrát használta a privát tér értelmező megtöltésére.

*ha nincs ereklye,
miként válik
zarándokhellyé egy
emlékház?*

¶ A Nagy Imre környezetét jellemző tárgyi világ hiányában a fennmaradt kéziratok szerepe válik hangsúlyossá. Nagy Imre szinte mindent leírt, alig beszélt szabadon, az előre megírt és felolvasott szövegek embere volt. A halála után fennmaradt rengeteg kéziratból viszont az is kiderül, hogy nemcsak magyarul, hanem németül és oroszul is „folyékonyan” írt. A kézírás, a toll, a papír, a javított és tisztázott szövegek bemutatása, az olvasáson és gondolkodáson keresztüli emlékezés ismerős múzeumi gesztus. Az irodalmi muzeológia, az elbeszél és a személyes történelem számára a szöveg és a kézírás magától értetődő forrás, kutatási és interpretációs lehetőség. Az irodalmi muzeológiában, a levéltári prezentációkban és a személyes történelem múzeumi/kiállítási felületeiben a kézírás, a szöveg mint tárgy megközelítésre is bőven találunk példát. A Nagy Imre Emlékház kiállításában a személyes tárgyak hiánya viszont kiemeli a kézzel írott szövegek szerepét és jelentőségét.

*a kézírás,
a szöveg mint tárgy*

¶ A muzeológiai lehetőségeket gondolta tovább Rajk László a Kozma-villa építészeti átalakítása, a ház kiállítótérre formálása során. Gondolati íve – ahogy arra már az előbb utaltam – a régi fekete-fehér fotón látható kerti bútorok fehér

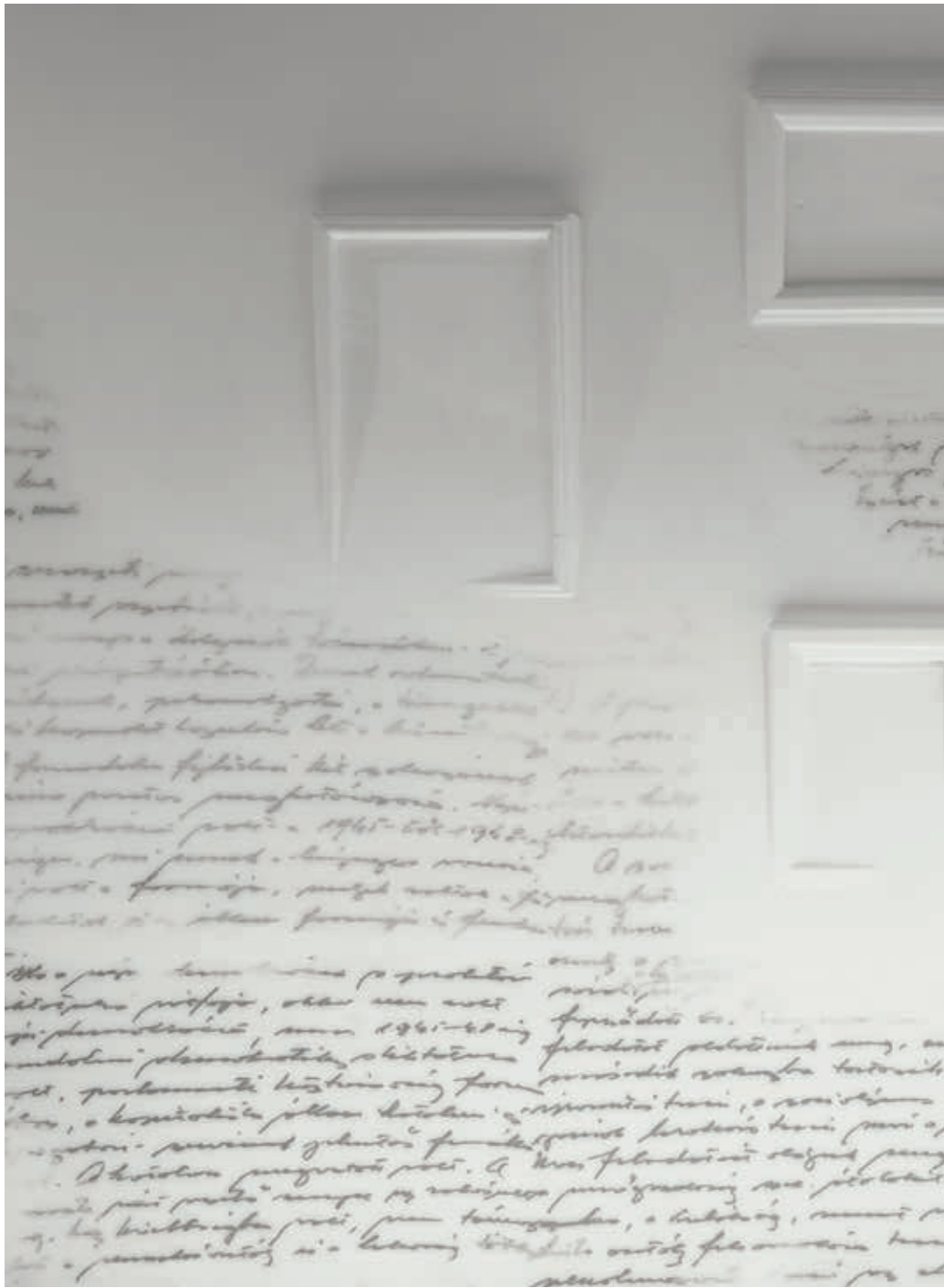
keretstruktúrájától, a virágok fehérségétől indul, majd a tér (a ház, a nappali) modernista fehérsége és a 301-es parcellában felállított emlékmű tiszta fehérsége felé indul tovább. De ezen az íven nem a *white cube*, a fehér kocka meseterséges múzeumi terébe érünk, ami a kiemelés, a bekeretezés és az elidegenítés ismert kiállítási formája, hanem egy olyan narratív építészeti struktúrához, amelyet Robert Venturi nyomán Rajk szellemstruktúrájának (*ghost structure*) nevez. Venturi 1976-ban alkotta meg Benjamin Franklin elveszett házának szellemstruktúráját (Franklin Court), amely az egykori ház archeológiai feltáráson alapuló szellem-rekonstrukciója: egy fehérre festett méretarányos acélvázszerkezet, az eredeti alaprajz és térszerkezet jelölésével. A Franklin-ház építészeti üzenete arra az egykori térre reflektál, amely Benjamin Franklin életterét adta. Nincs a műben egyetlen historizáló részlet sem, csak a térbeli összefüggések jelennek meg a fehér vázszerkezeten. A munkát egy komplett ásatás előzte meg. A nyitott kertet, a ház térbeli rajzát a látogatók fizikailag és gondolatban is bejárhatják. Érzékelik a teret és érezhetik a hiányt, amelyet a hiányzó épület (és tudás) hagy maga után. Ugyancsak a szellemstruktúra és a szellemtárgyak (*ghost artifacts*) alkalmazásán alapul a New York-i SITE építész-designer csapat 1986-os *Lauire Mallet House* belső mikrokozmoszának létrehozása. A 19. század elején épült ház eredeti berendezési tárgyai (tükör, asztal, könyvespolc, szobor) és a használók hétköznapi tárgyai (kabát, csizma, kalap, könyvek) sejlenek fel fehérén fehér struktúraként a falakon. Kiemelkednek és eltűnnek, ahogy az emlékezet; nincs jelen a valódi környezet, a szellemstruktúrák épp magának a hiánynak a megjelenítésére is szolgálnak.

nincs jelen a valódi környezet

¶ Az Orsó utcai Bauhaus villa múzeummá alakított terében a padlón kirajzolódik az eredeti tér alaprajza: a nappali, az étkező, a konyha, a spájz és a cselédszoba, ahogy Kozma a harmincas években a kétszintes, házmesterlakásos épületet a megrendelőknek tervezte. Nagy Imre feleségével 1949-ben költözött a házba, az ötvenes évek nagy fordulatait itt élte meg, egészen börtönbe kerüléséig. Ezt az időszakot idézi a fotók és leírások alapján készített hófehér szellemstruktúra, amely a ház történetét is idézi. A plasztikus és narratív fehér felületen olvasható Nagy Imre fekete kézírása: amely úgy bukkan elő, mint a vízbe merülő papírlapok vagy a restaurálás során a festékrétegek alól előkerülő töredékek. A kézzel írott sorok és a szellemtárgyak fekete-fehér világa megegyezik azzal, ahogyan erre a korszakra emlékezni tudunk: leginkább színek nélkül, elmosódottan, mégis kontúrosan. A falból előbukkanó könyvespolc, fotel, állólámpa és egy dülöngélő filodendron jelentik Nagy Imre mikrokozmoszát, azt a nem túlbútorozott, modern mindennapi világot, amit kiegészít a cselédszoba ruhásszekrénye, tetején egy bőrönd és befőttesüvegek. Az emlékház tehát felhasználna valamit

fe fekete-fehér világa megegyezik azzal, ahogyan erre a korszakra emlékezni tudunk

Mink András és Rajk László „intellektuális emlékműve” a Nagy Imre Emlékház állandó kiállításán
Szesztay Csánád felvétele

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

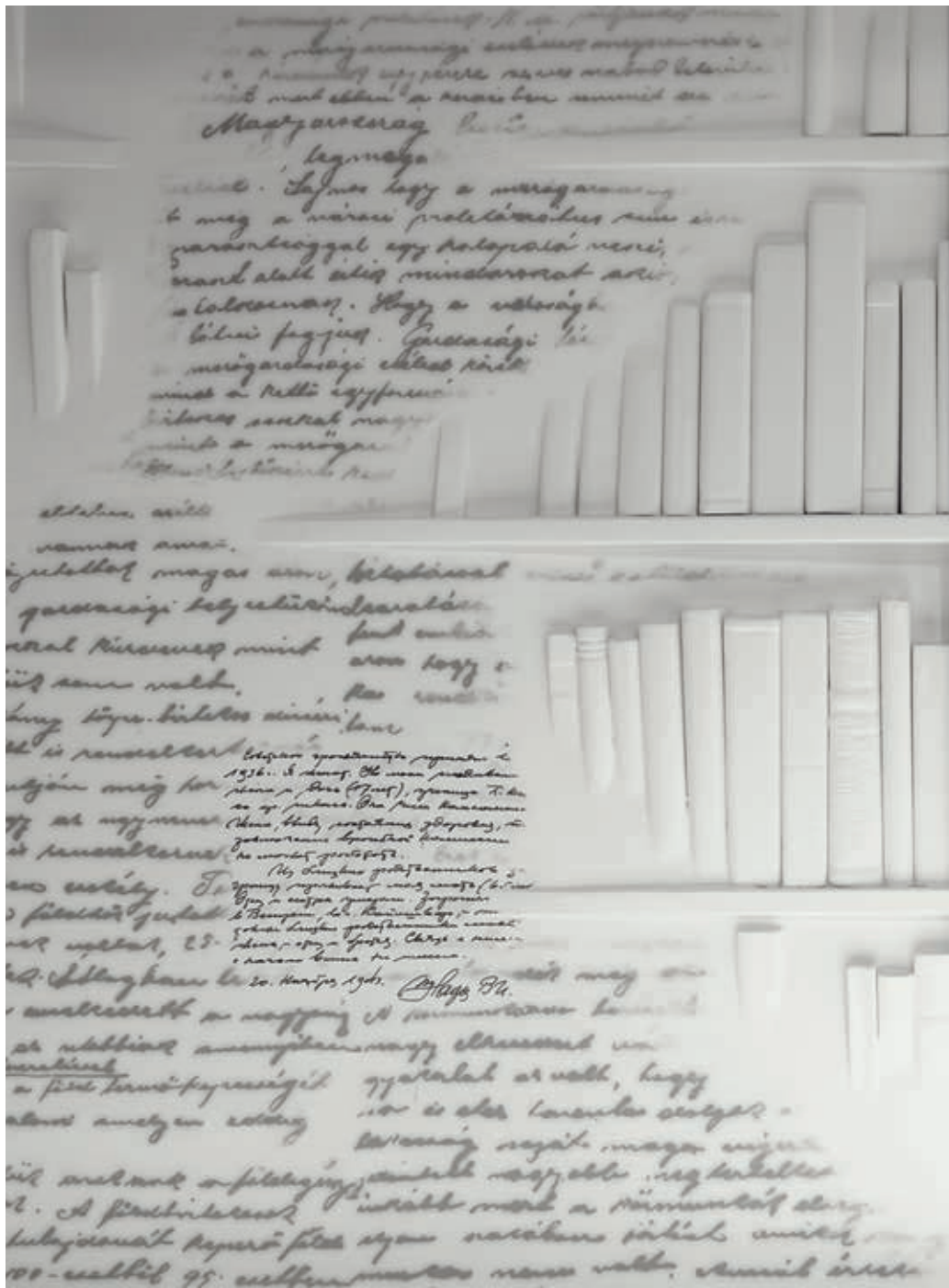
1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

1917 5. 10
1917 5. 10
1917 5. 10

Mink András és Rajk László „intellektuális emlékműve” a Nagy Imre Emlékház állandó kiállításán
Szesztay Csánád felvétele

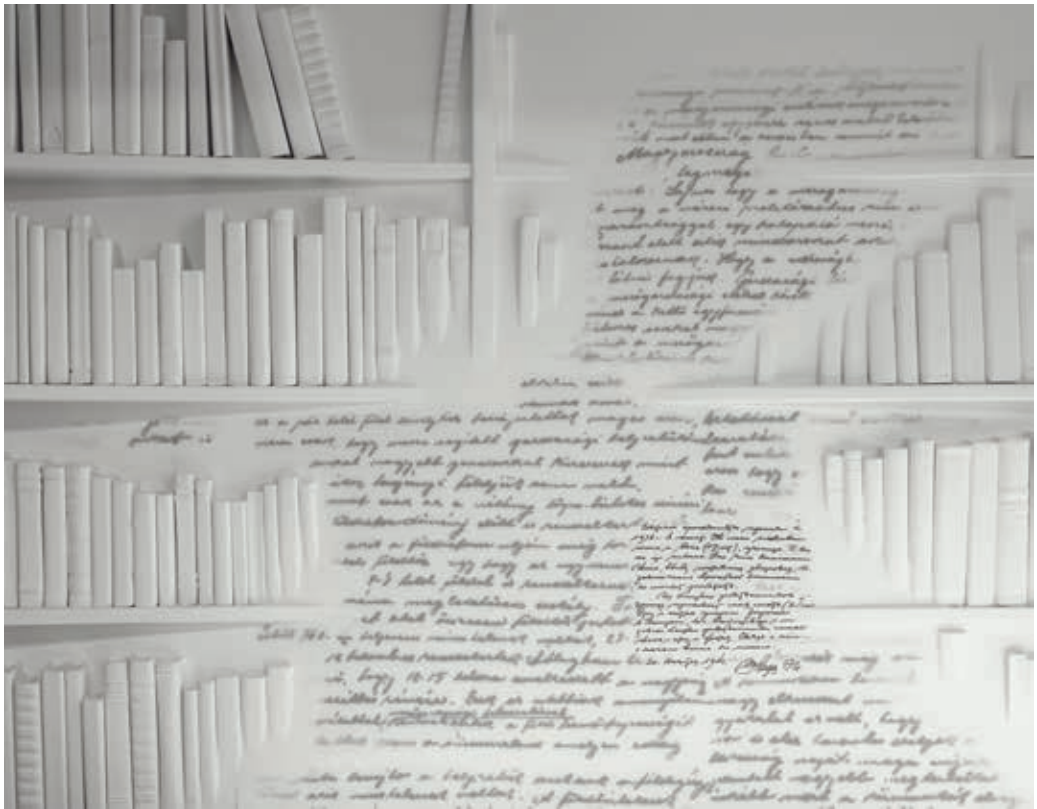

... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...

... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...
... a ...

Mink András és Rajk László „intellektuális emlékműve” a Nagy Imre Emlékház állandó kiállításán
Szesztay Csanád felvétele

tülliép az
ereklyekultuszon és
a hely szelleméből
adóó pátoszon

a tárgyak kontextusteremtő erejéből, de nem egy kimerevített időpillanatban járunk, hanem egy időtlen emléktérben. A ma is látható állandó kiállítás – az eredeti elképzelés szerint – tülliép az ereklyekultuszon és a hely szelleméből adóó pátoszon, a kézírás felnagyításával és erős művészi gesztusokra épített szellemstruktúrával teremt egyfajta otthonosságot, amelyben az elidegenítés és az értelmezés feszültsége mégis minden skanzenszerűséget kiolt. Privát, mégis időtlen helyen jár a néző, térben és gondolatban is bejárhatja az ebben a formában sosem volt helyet. Érti, hogy NINCS. A hiányra adott válaszban lesz fontos szerepe a teret animáló szövegnek és a kézírásnak. Ez oldja a tér díszletszerűségét és teszi következetessé a narratív struktúrát. A falakon lefolyó szöveg tartalmakkal megtöltött digitális asztalokba ér, a cselédlakást és a nappalit tagoló falrészekbe rejtett vitrinek pedig annak a néhány tárgynak adnak helyet, amelyek megmaradtak vagy melyekkel a megnyitást követően bővült az emlékház kollekcója.

z emlékszoba
viszont a kimunkált
koncepció gyenge
pontja

¶ A földszinti szellemstruktúra fölött, az emeleten a valamikori dolgozószoba a ház egyetlen történelmi és stílusbeli aprólékossággal megformált tere. Az emlékszoba viszont a kimunkált koncepció gyenge pontja is. A dolgozószoba berendezésének és a könyvespolcnak ugyanis csak egy része Nagy Imre hagyatéka, a többi tárgy korabeli, az eredetire emlékeztető illusztráció. A földszinti vitrinek is az „eredeti” és a „korabeli” tárgyak illesztésén alapul, és bár teljesen világossá teszik a rendezők a látogatók számára, hogy mi eredeti és mi korabeli, és az arányok sem borulnak nagyon, de a szellemstruktúrába elmerülő néző számára ez a kurátori gesztus némileg érthetlenné válik. A tárgyak elhelyezése és folyamatos bővülése ugyanis nagyban gyengíti a hiányra és ürességre kidolgozott történelmi és alkotói beszédmódot. Tudjuk, hogy egy gyűjtemény mindig változik, alakul és bővül, ahogy ez a Nagy Imre Emlékház esetében is igaz. Minden egyes új lelet élesítheti a képet, amit alkottunk. Az új szerzemények láthatóvá tételének vágya is érthető. És amíg ez érdemi mondanivalóval kapcsolódik össze, indokolt is. Az viszont kritikusan átgondolandó, hogy a frissen elhelyezett, a forradalomra vonatkozó aktuális kutatások eredményeit felvillantó újabb érintőképernyők, illetve a vizuálisan meglepően disszonáns összecsukható paraván térbe állítása nem töri-e meg az eredetileg hiányra épített kiállítóteret, nem válik-e minden eddigi mondanivaló díszletté, és nem takarja-e ki az emlékezés terét, a szellemstruktúrát? Az információk és a kutatási eredmények láthatóvá tétele érthető, és az aktuális kulturális és politikai kontextust szemlélve múzeumi környezetben szinte példa nélküli, mégis egy olyan koncepciót ír felül, amely nem az eseménytörténet vizualizálása, hanem a személyes élettér, a veszteség, a hiány és az emlékezet koncepciójára épített tudatos térformálást választotta kiállítási nyelvként. Egy olyan gondolkodásmódot, amire alig láthatunk ma példát Magyarországon.

nem válik-e minden
eddigi mondanivaló
díszletté?

